مقاله مروری

بررسی مقایسه‌ای آماس رحم و آماس کلیه و درمان آنها در کتاب هدایه‌المتعلمین با پزشکی نوین

محمدمهدی احمدیان عطاری[1]، گلناز کمالی‌نیا[2]، محمود مصدق[3]، حسن فرسام[4]*

۱- دستیار، گروه داروسازی سنتی، دانشکده طب سنتی و مرکز تحقیقات طب سنتی و مفردات پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران
۲- دستیار، گروه فارماسیوتیکس، دانشکده داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران
۳- دانشیار، گروه داروسازی سنتی، دانشکده طب سنتی و مرکز تحقیقات طب سنتی و مفردات پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران
٤- استاد، گروه شیمی دارویی، دانشکده داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران
*آدرس مکاتبه: تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده داروسازی، گروه شیمی دارویی
صندوق‌پستی: ٦٤٥١/١٤١٥٥، تلفن: ٦٦٩٥٩٠٦٢ (٠٢١)، نمابر: ٦٦٤٦١١٧٨ (٠٢١)
پست الکترونیک: farsam@sina.tums.ac.ir

تاریخ دریافت: ٨٨/٧/١٤ **تاریخ تصویب:** ٨٩/١/١٨

چکیده

کتاب «هدایه‌المتعلمین فی‌الطب» قدیمی‌ترین کتاب فارسی پزشکی است که تاکنون به دست ما رسیده است. در این کتاب هر بیماری در یک تک نگار جداگانه شرح داده شده و سپس درمان آن نیز آمده است. آماس رحم و آماس کلیه از بیماری‌هایی هستند که در این کتاب به صورت گسترده شرح داده شده‌اند. این تحقیق به منظور بررسی تطبیقی علایم و نشانه‌های این دو بیماری با آنچه در پزشکی نوین نوشته‌اند و مقایسه الگوی درمان آنها با پزشکی نوین انجام پذیرفته است. به این منظور مطالعه تطبیقی برای شناسایی این دو بیماری سنتی و داروهای گیاهی تجویز شده در آنها صورت گرفت و اثرات مبتنی بر شواهد امروزی گیاهان مورد تجویز با اثرات سنتی آنها مقایسه شد. بر اساس مطالعات انجام شده، آماس رحم در مراحل ابتدایی با بیماری التهاب لگنی[1] و در مرحله نهایی با دمل لوله‌ای تخمدانی tubo-ovarian abscess مشابهت نشان داده و آماس کلیه در مرحله اول با التهاب کلیه و لگنچه pyelonephritis، در صورت پیشرفت بیماری با دمل درون کلیوی intrarenal abscess یا دمل پیراکلیوی perirenal abscess و در مرحله آخر با نارسایی کلیه renal failure مطابقت داشت. درمان این بیماری‌ها بر پایه کاربرد گیاهان دارویی قرار داشته که با درمان‌های پزشکی نوین تفاوت بسیار دارد. در هر صورت، اثرات ضدالتهابی و ضدمیکروبی این گیاهان برابر با تحقیقات جدید از کاربرد سنتی آنها پشتیبانی می‌کند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد اطبای سنتی ایران دیدگاه خردمندانه ای نسبت به بیماری‌های عفونی داشته‌اند. از منظر اتنوفارماکولوژی، گیاهان مورد استفاده این طبیبان برای یافتن داروهای جدید ضدمیکروب و ضدالتهاب قابل تحقیق‌اند.

گل‌واژگان: آماس رحم، آماس کلیه، بیماری التهابی لگن، آبسه کلیوی[2]، ناباروری، زخم کلیوی[3]، گیاه درمانی

[1] Pelvic Inflammatory Disease (PID) [2] Renal abscess [3] Renal scar

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]
[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

مقدمه

بستر تاریخی و شیوه نگارش کتاب هدایه المتعلمین

کتاب «هدایه المتعلمین فی الطب» (از این پس هدایه نامیده می‌شود) (پیش از ۳۵۸ هـ ش نوشته شده و نخستین کتاب فارسی پزشکی است که تاکنون به دست ما رسیده است. سه نسخه موجود از این کتاب که همگی بعد از سال ۴۵۰ هـ ش نگارش یافته‌اند. امروزه در کتابخانه‌های بودلیان آکسفورد (انگلستان)، فاتح استانبول (ترکیه) و ملک تهران (ایران) نگهداری می‌شوند و این مطالعه از روی نسخه‌ای انجام پذیرفته که بر پایه نسخه آکسفورد و تطبیق آن با نسخه فاتح و ملک فراهم آمده است [۱،۲]. نویسنده این کتاب ابوبکر ربیع بن احمد اخوینی بخاری است که به جز این کتاب، تالیف دیگری از او در دست نیست و اطلاعات ما درباره او محدود است به آنچه خود در این کتاب به رشته تحریر درآورده است. (نظامی عروضی سمرقندی) قرن ششم خورشیدی (در چهار مقاله از این کتاب یاد کرده و آن را در شمار کتبی شمرده است که باید پس از مجملات خوانده شوند [۳]. همان‌گونه که از نام نویسنده پیداست، او از اهالی بخارا – پایتخت سامانیان - بوده و در زمان حکومت ایشان بر خراسان و ماوراء النهر (فرارود) می‌زیسته است.

سامانیان (۲۲۶ تا ۳۷۸ هـ.ش) و پیش از آنها صفاریان (۲۴۷ تا ۲۸۲ هـ.ش) و طاهریان (۱۹۹ تا ۲۵۱ هـ.ش) نخستین حکومت‌های نیمه مستقل ایرانی بودند که پس از ورود تازی‌ها به ایران در خراسان و ماوراءالنهر تشکیل شدند. نخستین نوشته‌های فارسی دری به احتمال بسیار زیاد در همین دوره پدید آمده است. با تسلط کامل تازی‌ها بر ایران و سقوط سلسله ساسانیان در ۱۹ هـ.ش، زبان رسمی ایران از فارسی میانه (فارسی پهلوی) به عربی تغییر یافت و ایرانیان ناگزیر شدند برای اداره امور روزمره خود با این زبان بیگانه آشنایی یابند. با این حال، لهجه‌هایی که در آن زمان در نقاط مختلف ایران وجود داشت یعنی لهجه‌های پهلوی اصفهان و شهرهای اطرافش (دری)، خراسان و مداین (فارسی)، فارس، (خوزی) خوزستان و برخی لهجه‌های دیگر تا زمان شکل‌گیری حکومت در خراسان و به تبع آن گسترش نگارش و گویش به لهجه دری به حیات افواهی خود ادامه می‌دادند [٤]. کتاب هدایه‌المتعلمین فی الطب در چنین بستر تاریخی به فارسی دری نوشته شده است. آنچنان‌که نویسنده کتاب می‌گوید، او این کتاب را برای استفاده عامه مردم نوشته و بنابراین منطقی است که زبان کتاب ساده و بی‌پیرایه و مطالب علمی با شرح کافی و به زبانی عامه فهم بیان شده باشد. در جای جای کتاب مولف به بیان تجربیات شخصی خود در درمان بیماران – که گهگاه به نام ایشان هم اشاره کرده است، پرداخته و فرجام آن را ذکر کرده است. در مواردی هم که شیوه درمان را به نقل از دیگران آورده نام ایشان را یادآور شده است.

از دیدگاه اخوینی، پزشکی از دو بخش «علم» و «عمل» تشکیل شده است. «علم پزشکی» خود سه بخش است: دانستن کارها و امور طبیعی، دانستن اسباب، علایم و دلایل آن.

«عمل پزشکی» نیز دو بخش می‌شود: نگاه داشتن تندرستی افراد سالم؛ و بازآوردن تندرستی به بدن بیماران. یک چهارم کتاب به بیان این کلیات اختصاص دارد و در بقیه کتاب بیماری‌ها به صورت جداگانه بررسی و به ترتیب محل ابتلا از سر به پا مرتب شده است. در تک نگاره‌های هر بیماری نخست تعریف بیماری، سپس علل و علایم و در نهایت درمان آن آمده است. اگر بیماری دارای چند مرحله باشد این ترتیب به طور معمول برای هر مرحله تکرار شده است. علایم بیماری‌ها و سیر آنها چنان نوشته شده‌اند که تطبیق آنها با آنچه در پزشکی امروزی آمده است کم و بیش میسر است.

آماس در هدایه المتعلمین

هدایه‌المتعلمین آماس را بر اساس مشخصات بالینی به دو دسته تقسیم کرده است: آماس گرم و آماس سرد. آماس گرم با مشخصات ورم بزرگ و سفت و همراه با ضربان توصیف شده که اگر با انگشت فشار داده شود به جای خود برمی‌گردد. این آماس خود به دو نوع دموی (خونی) و صفرایی دسته‌بندی می‌شود. نوع دموی سرخرنگ است، در حالی که نوع صفرایی گرم‌تر و دردناک‌تر است. در بسیاری موارد، آماس گرم ترکیبی از این دو نوع می‌باشد.

وجه مشترک آماس‌های سرد که منشاء بلغمی یا سودایی دارند سرد بودن همه آنهاست. آماس ناشی از بلغم رقیق به رنگ سفید و سست است؛ بلغم غلیظ به رنگ سفید ولی اندکی

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

سفت‌تر؛ بلغم همراه با باد (ورم) سفید و سبک و سست؛ و بلغم آمیخته به سودا به شدت سفت و سیاه رنگ است.

اساس درمان آماس گرم از سه مرحله تشکیل شده است: کم کردن مایه آماس با رگ‌زنی یا تجویز مسهل، کم کردن آماس با مالیدن داروهای قابض و سرد بر روی آماس، و در نهایت تحلیل آماس با داروهای محلل که این مرحله برای آماس‌های صفرایی (که رقیق هستند) لزومی ندارد. برای آماس گرم (به ویژه آماس خونی) سه سرانجام موردانتظار است: یا تحلیل می‌پذیرد و بهبود می‌یابد، یا چرک می‌کند و یا سخت و صلب می‌شود. اگر آماس چرک کند داروهایی تجویز خواهد شد که چرک را خارج کند. ممکن است همراه این داروها از روش‌های مکانیکی نیز برای خارج کردن چرک استفاده شود. به طور مثال اگر آماس سطحی باشد می‌توان با نیشتر آن را شکافت و چرک را خارج کرد. در صورت سخت شدن آماس به تناوب از داروهای محلل و نرم‌کننده استفاده خواهد شد. از آنجاکه بسیاری از موارد آماس گرم می‌تواند ترکیبی از علل دموی و صفراوی داشته باشد و همچنین با توجه به سیر متفاوت بیماری‌های مختلف، مراحل درمانی در بسیاری از موارد از ترتیب ذکر شده در بالا به طور کامل پیروی نمی‌کنند. آماس رحم و آماس کلیه در زمره آماس‌های گرم هستند که شرح علایم و درمان آنها به گستردگی در هدایه آمده است و نمونه‌ای بسیار مناسب برای بررسی آماس‌های گرم و مقایسه شیوه‌های درمانی آنها با دستاورد های نوین پزشکی است.

این مساله ما را بر آن داشت تا علایم بالینی و سیر بیماری آماس رحم و کلیه بررسی و با علایم و نشانه‌های امروزین این دو بیماری مقایسه شود و درمان‌های گیاهی آنها با اثرات مبتنی بر شواهد علمی و امروزی همان گیاه‌ها ارایه می‌شود. پرداختن به پزشکی سنتی و بومی و داروشناسی بومی و ارزش‌های پژوهشی نهفته در آنها از گمانه‌های این بررسی است.

مواد و روش‌ها

تک نگاره‌های آماس رحم و آماس کلیه کتاب هدایه به دقت مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و از واژه‌ها و اصطلاحات مبهم آن با کمک لغت‌نامه دهخدا رفع ابهام شد [۵]. علایم و سیر پیشرفت این بیماری‌ها با آنچه اکنون برای این بیماری‌ها گفته‌اند، مقایسه شدند. در مرحله بعد نام علمی گیاهان دارویی تجویز شده در درمان آماس رحم و کلیه با سود بردن از مطالعاتی که تاکنون در این زمینه انجام گرفته است و با بهره‌گیری از منابع گوناگون تا حد امکان تعیین شد. برای تعیین نام علمی گیاهان توصیف ظاهری آنها در کتب قدیم و جدید مطابقت داده شد و همچنین از مطالعات ریشه‌شناسی ادبی برای ایجاد ارتباط بین نام‌های جدید و خاستگاه قدیمی نام‌ها استفاده شد [۸ – ٦].

خواص و اثرات درمانی سنتی این گیاهان از نظر طبایع و افعال با بهره بردن از کتاب «الابنیه عن حقایق الادویه» و کتاب الحاوی مشخص شدند [۹،۱۰]. کتاب الابنیه عن حقایق الادویه از آن جهت مورد استفاده قرار گرفت که این کتاب یک دارونامه قدیمی هم عصر با هدایه المتعلمین است. از آنجا که نویسنده هدایه خود را شاگرد رازی معرفی کرده است، الحاوی نیز برای بررسی خواص گیاهان تجویزی هدایه مورد استفاده قرار گرفت. خواص امروزی هر یک از این گیاهان نیز شامل خواص ضدمیکروب، ضدالتهاب (آنتی‌اکسیدان، روبشگر رادیکال آزاد[1]، مهارکننده عوامل التهابی، محافظت‌کننده و ترمیم‌کننده بافت)، مسهل و مدر با جستجوی نام علمی یا متداول آنها در بانک اطلاعاتی Scopus انجام پذیرفت. در پایان درمان دو بیماری در هر یک از دو بستر سنتی و جدید بررسی و با هم مقایسه شدند.

نتایج

آماس رحم

بیماری آماس رحم در کتاب هدایه اینچنین بیان شده است: در مرحله نخست، آماس رحم با تب تیز، درد میان ناف و شرمگاه، درد پشت و پهلو، نبض منشاری (ارّه‌ای) و پیاپی و سردرد از دیگر بیماری‌های سنتی متمایز می‌شده است و دستیابی به بهبودی همراه با از بین رفتن علایم بوده است. در مرحله دوم، پیشرفت بیماری با ظهور علایمی چون خروج

[1] Radical Scavenger

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

چرک از دهانه رحم، هذیان گفتن و کاهش یافتن تب مشخص می‌شده است. در این مرحله به احتمال انتشار چرک به مثانه یا حفره شکمی و در نتیجه خروج آن از راه ادرار یا مدفوع نیز اشاره شده است. در مرحله سوم آماس صلب و سفت و قابل لمس می‌شود و تب از بین می‌رود. این سه مرحله با نام آماس بدون چرک، آماس چرکی و آماس صلب شده آورده شده است.

جدول شماره ۱ علایم و نشانه‌های مراحل آماس رحم را با علایم و نشانه‌های مشابه آن در پزشکی جدید مقایسه می‌کند. این مقایسه نشان می‌دهد که آماس رحم در مرحله ابتدایی و چرکی با بیماری التهاب لگنی[1] مشابهت دارد. علایم مرحله صلب‌شدگی نیز مشابه دمل لوله‌ای - تخمدانی[2] است که از عواقب بیماری التهاب لگنی می‌باشد [۱۱،۱۲]. این جدول همچنین به مقایسه رژیم درمانی سنتی و جدید این بیماری‌ها پرداخته است. در درمان سنتی بیماری در مرحله نخست، مرحله دوم و مرحله سوم به ترتیب داروهای سرد و تر ملین، گرم و خشک منضج و محلل، گرم و خشک منضج و محلل قوی‌تر تجویز می‌شده است که این گروه از داروها در پزشکی امروزین جایگاهی ندارند. در طب جدید در این مراحل از آنتی‌بیوتیک‌های گسترده طیف بهره برده می‌شود.

در مورد استفاده درمانی از گیاهان، آزمایش‌های نوینِ انجام گرفته بر روی گیاهان تجویزی مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن را می‌توان در جدول شماره ۲ ملاحظه کرد. اثرات ضدالتهاب و ضدمیکروب این گیاهان در موارد قابل توجهی درمان‌های سنتی را توجیه و پشتیبانی می‌کند.

راه تجویز داروهای سنتی محدود به مصرف موضعی و خوراکی بوده و از اعمال دیگر مانند فصد نیز استفاده می‌کرده‌اند که در پزشکی جدید تنها به اثر ضدالتهاب آن اشاره شده است (جدول شماره ۲).

آماس کلیه

علایم شروع آماس کلیه در کتاب هدایه اینچنین توصیف شده است: تب، لرز، احساس سنگینی در پشت، و خم شدن بیمار هنگام راه رفتن به دلیل احساس ناراحتی در پشت (مرحله نخست). با پیشرفت بیماری چرک در ادرار ظاهر می‌شود، درد از پشت به پهلوها و نشیمنگاه توسعه می‌یابد و در معاینه کلیه تورم لمس می‌شود (مرحله دوم). مولف کتاب می‌گوید در این مرحله امکان ایجاد زخم در کلیه‌ها وجود دارد (مرحله دوم پیشرفته). او بهبود یا پیشرفت بیماری را با بیان تغییرات ادرار بیمار بیان می‌کند. اگر ادرار رنگی بوده و در پی درمان بی‌رنگ شود، نشانه بهبودی است ولی اگر ادرار تیره یا متعفن یا همراه با پاره‌های گوشت باشد، نشانه پیشرفت بیماری و ایجاد زخم در کلیه است. در این مرحله ممکن است که چرک به سوی مثانه یا امعاء شکمی میل کند. اگر ادرار کم و رقیق و ادم ایجاد شود در حالی که درد پهلوها ادامه دارد آماس کلیه صلب شده است (مرحله سوم).

جدول شماره ۳ به مقایسه علایم و نشانه‌های مراحل آماس کلیه با علایم و نشانه‌های مشابه در پزشکی امروز پرداخته که بر اساس این مقایسه، مرحله اول با پیلونفریت، مرحله دوم با دمل داخل کلیوی، مرحله دوم پیشرفته با آبسه پیرامون کلیه و مرحله سوم با نارسایی کلیه مشابهت دارد. مقایسه درمان‌های سنتی و جدید نشان می‌دهد در طب سنتی در مراحل اول و دوم داروهای سرد و تر ملین و گرم و خشک محلل و منضج تجویز می‌شده است، در مرحله دوم پیشرفته تجویز گیاهان محلل و منضج ادامه می‌یافته و در مرحله سوم به تجویز روغن بنفشه که سرد و تر و ضدتب است، بسنده می‌شده است. این گیاهان در درمان‌شناسی امروزین پیلونفریت و بیماری‌های متعاقب آن جایگاهی ندارند و امروزه از آنتی‌بیوتیک‌ها برای درمان استفاده می‌شود. خارج کردن چرک از کلیه با روش‌های مکانیکی هم در طب سنتی و هم در پزشکی امروز صورت می‌پذیرد و با یکدیگر مشابهت‌هایی دارند [۱۱].

درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی آماس کلیه از نظر اثرات علمی اثبات شده امروزی توسط آزمایش‌های تجربی در جدول شماره ٤ عرضه شده است. نتایج این بررسی‌ها از اثرات ضدالتهاب، ضدمیکروب و ترمیم‌کننده بافت این درمان‌ها حکایت می‌کند که با توجه به وضع تشخیص و درمان در پزشکی سنتی و قدیم، در بسیاری از موارد منطق درمان‌های سنتی را برای آن زمان پشتیبانی می‌کند.

[1] Pelvic Inflammatory Disease PID
[2] Tubo-Ovarian Abscess (TOA)

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]
[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

جدول شماره ۱- مقایسه تطبیقی آماس رحم در هدایه با بیماری التهابی لگن در پزشکی امروز بر اساس علایم بالینی و رژیم درمانی

مراحل	علایم مهم آماس رحم (سنتی) [۱۳]	علایم مهم بیماری التهابی لگن (امروزی) [۱۱،۱۲]	تشخیص امروزی	عامل بیماری		درمان سنتی	درمان جدید
				سنتی	امروزی		
آماس بدون چرک	تب تیز	تب (Fever)	بیماری التهابی لگن	احتقان خون و /یا صفرا	*Chlamydia trachomatis, Neisseria gonorrhoeae*	داروهای سرد و تر	آنتی‌بیوتیک‌های گسترده طیف
	درد میان ناف و شرمگاه	درد در خط میانی شکم (Midline abdominal pain)					
	درد پشت و پهلو درد شدید خشنده گاه	درد دوطرفه لگن و شکم (Bilateral lower abdominal and pelvic pain)					
	سردرد	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	نبض منشاری (اره‌ای) و متواتر	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	تنفس دشوار	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	بند آمدن ادرار و مدفوع (در بعضی موارد)	زور زدن غیر مؤثر (زورپیچ) هنگام ادرار یا مدفوع کردن (Tenesmus)					
آماس چرکی	کاهش تب	تب (Fever)				✓داروهای گرم و خشک (منضج و محلل) ✓استفاده از روش‌های مکانیکی برای خروج چرک	
	لرز	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	خروج چرک بسیار	ترشحات زرد یا بدبوی مهبلی (Yellow or malodorous vaginal discharge)					
	خروج چرک همراه ادرار یا مدفوع (در بعضی از موارد)	ترشح یا خونریزی مقعدی (Rectal discharge and bleeding) التهاب و سوزش مجرای ادرار (۴۰٪) (Urethritis and dysuria)					
	نشان چرک بر پرده زنان	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	ضربان	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	خونروی غیرطبیعی (Abnormal vaginal bleeding)					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	تهوع و استفراغ (Nausea and vomiting)					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	افزایش حساسیت به لمس شکم (Increased abdominal tenderness)					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	درد مقعدی (Anorectal pain)					
آماس صلب	از بین رفتن تب	۳۵ درصد مبتلایان تب ندارند.	Tubo- ovarian abscess			دارو های گرم و خشک قویتر	تجویز آنتی‌بیوتیک‌های گسترده طیف
	سفت شدن ورم رحم	توده التهابی لگنی (Pelvic mass)					
	بند آمدن ادرار و مدفوع	علامت مشابهی ذکر نشده است					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	درد شکمی (Abdominal pain)					

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

جدول شماره ۲ – درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس رحم و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مرجع	نام فارسی گیاهان / درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو -درمانی نوین
آماس بدون چرک	تخم ختمی	*Althaea officinalis* L.	خوراکی	معتدل	ضد التهاب، ضد میکروب [۱۴،۱۵]
	فصد باسلیق	Bloodletting			ضد التهاب [۱۶،۱۷]
	تخم پوست کنده خربزه	*Cucumis melo* L.	خوراکی	سرد و خشک (*)	روبشگر رادیکال آزاد، مدر [۱۸،۱۹]
	تخم پوست کنده خیار	*Cucumis sativus* L.	خوراکی	سرد و تر	
	آب کدو	*Cucurbita pepo* L.	خوراکی	سرد و تر (**)، شکم آور	آنتی اکسیدان [۲۰]
	تخم پوست کنده کدو	*Cucurbita pepo* L.	خوراکی		روبشگر رادیکال‌های آزاد، آنتی‌اکسیدان [۲۱،۲۲]
	آب بارهنگ	*Plantago major* L.	داخل زهدان	سرد و خشک (**)، بهبود زخم و جراحت	تقویت سیستم ایمنی، ضد میکروب، ضد درد [۲۳،۲۴]
	لعاب اسفرزه	*Plantago ovata* Forssk.	داخل زهدان / خوراکی	سرد و تر، ضد تب، شکم‌آور	ضد التهاب [۲۴]
	آلو شیرین	*Prunus domestica* L.	خوراکی	سرد و تر، ملین	ضد التهاب، ملین [۲۵،۲۶]
	روغن گل	*Rosa spp.*	داخل زهدان	سرد و خشک (*)، قابض	
	گلاب	Rosewater	روی سر		
	اسفناج	*Spinacia oleracea* L.	رژیم غذایی	سرد و تر (*)، ملین	ضد التهاب [۲۷]
	سرکه	Vinegar	روی سر		
	آب خیار بادرنگ		خوراکی	سرد و تر	
	تخم پاپره	*Gardenia latifolia* Schlecht. ex Hook.f.	خوراکی		
	تخم پوست کنده خیار بادرنگ		خوراکی		
	کشکاب		رژیم غذایی		
آماس چرکی	ختمی	*Althaea officinalis* L.	ضماد بر شرمگاه / داخل زهدان	گرم (*)، محلل، قابض، منضج، ملین	آنتی اکسیدان [۲۸]
	شوید (شبت)	*Anethum graveolens* L.	ضماد بر شرمگاه / داخل زهدان	گرم و خشک(**) ، منضج	ضد میکروب(۲۹)
	تخم افسنطین	*Artemisia absinthium* L.		گرم و خشک (**) ، ضدتب، مسهل، ملین	ضد التهاب، ضد تب، ضد میکروب [۳۰،۳۱،۳۲]
	روغن خیری	*Cheiranthus cheiri* L.	موضعی بر شرمگاه	گرم و معتدل (*)، محلل	
	تخم کتان	*Linum usitatissimum* L.	ضماد بر شرمگاه / داخل زهدان	گرم و معتدل (*)، محلل	ضد التهاب، ضد آسیب بافتی [۳۳،۳۴]

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول شماره ۲ – درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس رحم و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان / درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو – درمانی نوین
آماس چرکی	بابونه	*Matricaria chamomilla* L. *Tripleurospermum disciforme* (C. A. Mey) Schultz-Bip	ضماد بر شرمگاه /داخل زهدان	گرم و خشک (**)، محلل	ضد میکروب، ضد التهاب [۳۵،۳۶]
	اکلیل الملک	*Astragalus hamosus* L.	ضماد بر شرمگاه /داخل زهدان	گرم و خشک (*)، محلل، منضج، قابض، ملین	ضد التهاب [۳۷]
	شنبلیله	*Trigonella foenum-graecum* L.	ضماد بر شرمگاه / داخل زهدان	گرم و خشک (**)، محلل	ضد درد، ضد تب، ضد التهاب، ضد میکروب [۴۰-۳۸]
	بنفشه خشک	*Viola odorata* L.	ضماد بر شرمگاه /داخل زهدان	سرد و تر (*)، محلل، منضج	ضد تب، ضد میکروب، ضد آسیب بافتی [۴۳-۴۱]
	روغن بنفشه	*Viola odorata* L.	موضعی بر شرمگاه	سرد و تر، منضج، محلل، ضد تب، بهبودجراحت و زخم	
	آب و عسل	Honey	حقنه	گرم و خشک	ضد میکروب، ترمیم بافت [۴۴،۴۵]
	آرد کشک		ضماد بر شرمگاه / داخل زهدان		
داروهای ترمیم کننده زخم	کتیرا	*Astragalus spp.*	داخل زهدان	گرم و معتدل (*)، بهبود زخم مثانه	بهبود جراحت [۴۶]
	مر	*Commiphora myrrha* Engl.	داخل زهدان	گرم و خشک(**)، ترمیم زخم	آنتی اکسیدان [۴۷]
	کندر	*Boswellia carteri* Birdw.	داخل زهدان	گرم و خشک (***)، بهبود جراحت، رویاننده گوشت	ضدالتهاب [۴۸]
	تخم گشنیز	*Coriandrum sativum* L.	داخل زهدان	سرد وخشک	آنتی اکسیدان(۴۹)
	زعفران	*Crocus sativus* L.	داخل زهدان	گرم و خشک (**)، محلل، منضج،	روبشگر رادیکال آزاد، ضد درد، ضد التهاب [۵۰،۵۱،۵۲]
	خون سیاوشان	*Dracaena spp.*	داخل زهدان	سرد و خشک (***)، بهبود جراحت، رویاننده گوشت	بهبود جراحت، ضد التهاب، ضد درد [۵۳]
	چلغوزه	*Pinus pinea* L.	داخل زهدان	معتدل، مغذی، ترمیم زخم	

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول شماره ۲ – درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس رحم و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان / درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو - درمانی نوین
داروهای ترمیم کننده زخم	مصطکی	*Pistacia lentiscus* L.	داخل زهدان	گرم و خشک (**)، بهبود زخم	ضدالتهاب، ضدمیکروب، محافظ کبدی [٥٤]
	آب بارهنگ	*Plantago major* L.	داخل زهدان	سرد و خشک (**)، بهبود زخم و جراحت	تقویت سیستم ایمنی، ضد میکروب، ضد درد [٢٣،٢٤]
	خرفه	*Portulaca oleracea* L.	داخل زهدان	سرد معتدل (**)	آنتی اکسیدان، محافظ کبدی [٥٥،٥٦]
	گلنار	*Punica granatum* L.	داخل زهدان	سرد و خشک (**)، بهبود زخم و جراحت	آنتی‌اکسیدان، محافظ کبدی، ضدمیکروب [٥٧،٥٨]
	حضض	*Lycium afrum* L.	داخل زهدان	معتدل، ترمیم زخم	
	حماض	*Rumex acetosa* L.	داخل زهدان	سرد و خشک (**)، بهبود زخم، قابض	آنتی‌موتاژن، سایتوتوکسیک [٥٩]
	کهربا		داخل زهدان	سرد	
	گل ارمنی		داخل زهدان	سرد و خشک (*)، بهبود جراحت	
آماس صلب شده	روغن شوید	*Anethum graveolens* L.	داخل زهدان	گرم، محلل، منضج، ضددرد	
	لعاب تخم افسنتین	*Artemisia absinthium* L.	داخل زهدان	گرم و خشک (**)، ضدتب، مسهل، ملین	ضدالتهاب، ضددرد، ضدمیکروب [٣٠،٣١،٣٢]
	مقل	*Commiphora mukul* Engl.	ضماد بر شرمگاه	گرم و خشک (***)، محلل، ملین	ضدمیکروب، ضدالتهاب [٦٠،٦١]
	اشق	*Dorema ammoniacum* D. Don.	ضماد بر شرمگاه	گرم و خشک (**)، منضج، ملین	ضدمیکروب [٦٢،٦٣]
	لعاب تخم کتان	*Linum usitatissimum* L.	داخل زهدان	گرم و معتدل (*)، محلل	ضدالتهاب، ضدآسیب بافتی [٣٣،٣٤]
	میعه مایع	*Liquidambar orientalis* Mill.	ضماد بر شرمگاه	گرم و خشک (***)، منضج	ضدمیکروب [٦٤]
	روغن نرگس	*Narcissus tazetta* L.	داخل زهدان	معتدل، محلل، ملین	ضددرد [٦٥]
	لعاب شنبلیله	*Trigonella foenum-graecum* L.	داخل زهدان	گرم و خشک (**)، محلل	ضددرد، ضدتب، ضدالتهاب [٣٨،٣٩،٤٠]
	روغن سوسن		ضماد بر شرمگاه	گرم و لطیف، محلل	

(*) درجه یک، غذا (**)؛ درجه دو، غذا و دارو؛ (***) درجه سه، دارو. در این جدول قدرت گرمی یا سردی مبنای درجه‌بندی قرار گرفته است.

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

جدول شماره ۳- مقایسه تطبیقی آماس کلیه در هدایه با آبسه کلیوی در پزشکی امروز بر اساس علایم بالینی و رژیم درمانی

مراحل	علایم مهم آماس کلیه (سنتی) [٦٦]	علایم مهم عفونت کلیوی (امروزی) [٦٩-٦٧]	تشخیص امروزی	عامل بیماری		درمان سنتی	درمان جدید
				سنتی	امروزی		
آماس بدون چرک	تب	تب (Fever)	Pyelonephritis	صفرا یا/و خون احتقان	*E. coli* , *Proteus spp.*, *Kelebsiella spp.*, *S. aureus*	✓داروهای سرد و تر ✓دارو های گرم و خشک) منضج و محلل (✓استفاده از روشهای مکانیکی برای خروج چرک	✓آنتی بیوتیک درمانی ✓ Pus drainage
	لرز	لرز (Chills)					
	احساس سنگینی در پشت	درد پشت (Back pain)					
	بیمار به حالت خمیده یا چهار دست و پا حرکت می‌کند						
آماس چرکی	همه علایم فوق	Fever, chill, Back pain	Intrarenal abscess				
	خروج چرک با ادرار	چرک، باکتری، پروتئین، خون در ادرار (Pyuria, bacteriuria, proteinuria, hematuria)					
چرک بسیار و ریش کلیه	تب	تب (Fever)	Perinephric abscess			✓داروهای سرد و تر ✓داروهای گرم و خشک (منضج و محلل) ✓استفاده از روش‌های مکانیکی برای خروج چرک ✓داروهای ضد درد و «گوشت برآرنده» ✓داروهای ریش امعاء	
	لرز	لرز (Chills)					
	خروج چرک بسیار با ادرار	چرک در ادرار، پروتئین در ادرار (Pyuria, proteinuria)					
	درد نشیمنگاه و ران‌ها	درد ارجاعی (نشیمنگاه، ران، زانو) (Referred pain: Hip, thigh, knee)					
	درد، سوختن و التهاب جایگاه کلیه	درد پهلو، واکنش التهابی روی پوست پهلو (Flank pain, inflammatory reaction on overlaying skin)					
	تمدد جایگاه کلیه	وجود توده قابل لمس در پهلو (Palpable flank mass)					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	درد شکمی (Abdominal pain)					
	احتمال انتقال چرک به سوی مثانه، شکم و سایر امعاء	گسترش عفونت به خارج کلیه (Dissemination of infection)					
	ریش کلیه با ظهور ادرار متعفن همراه با پاره‌های گوشت	توسعه آبسه به داخل پارانشیم (Developing of abscess within the parenchyma)					

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول ۳- مقایسه تطبیقی آماس کلیه در هدایه با آبسه کلیوی در پزشکی امروز بر اساس علایم بالینی

مراحل	علایم مهم آماس کلیه (سنتی)	علایم مهم عفونت کلیوی (امروزی)	تشخیص امروزی	عامل بیماری		درمان سنتی	درمان جدید
				سنتی	امروزی		
آماس صلب شده	درد و گرانی در ناحیه کلیه	درد پهلو (Flank pain)	Renal failure	احتقان خون و/یا صفرا	*E. coli*, *Proteus spp.*, *Kelebsiella spp.*, *S. aureus*	بهبود دهنده جراحت، منضج	دیالیز
	ادرار اندک و تنک	کاهش ادرار (Oliguria)					
	آماس اندام‌ها	ادم (Edema)					
	علامت مشابهی ذکر نشده است	فشار خون بالا (Hypertension)					

جدول شماره ٤- درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس کلیه و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان /درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو -درمانی نوین
آماس بدون حرک	روغن بادام	*Amygdalus communis* L.	رژیم غذایی	گرم و نرم (*)	ملین
	شوید	*Anethum graveolens* L.	ضماد بر پشت	گرم و خشک (**)، منضج	ضدمیکروب [۲۹]
	فصد باسلیق	Bloodletting			ضدالتهاب [۱٦،۱۷]
	آب هندوانه	*Citrullus vulgaris* Schrad.	خوراکی	سرد وتر، ضد تب	مدر
	آب خیار	*Cucumis sativus* L.	خوراکی	سرد و تر (**)	
	آب کدو	*Cucurbita pepo* L.	خوراکی	سرد و تر (**)، ملین	آنتی‌اکسیدان [۲۰]
	تخم بارهنگ	*Plantago major* L.	ضماد بر پشت		
	تخم کتان	*Linum usitatissimum* L.	ضماد بر پشت	گرم و معتدل (*)، محلل، منضج	ضد التهاب، ضد آسیب بافتی [۳۳،۳٤]
	بابونه	*Matricaria chamomilla* L. *Tripleurospermum disciforme* (C. A. Mey) Schultz-Bip	ضماد بر پشت	گرم و خشک (**)، محلل	ضدمیکروب، ضدالتهاب [۳۵،۳٦]
	اکلیل الملک	*Astragalus hamosus* L.	ضماد بر پشت	گرم و خشک (*)، محلل، منضج، قابض	ضد التهاب، ترمیم کننده بافت [۳۷]
	اسفناج	*Spinacia oleracea* L.	رژیم غذایی	سرد و تر (*)، ملین	ضدالتهاب [۲۷]
	شنبلیله	*Trigonella foenum-graecum*	ضماد بر پشت	گرم و خشک (**)، محلل	ضددرد، ضدتب، ضدالتهاب، ضدمیکروب [۳۸،۳۹،٤۰]
	بنفشه	*Viola odorata* L.	ضماد بر پشت	سرد و تر (*)، محلل، منضج	ضدتب، ضدمیکروب، ترمیم بافت [٤۱،٤۲،٤۳]
	کشکاب		رژیم غذایی		

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول شماره ٤- درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس کلیه و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان /درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو – درمانی نوین
مشترک در تمام مراحل	تخم ختمی	*Althaea officinalis* L.	خوراکی	معتدل	ضدالتهاب، ضدمیکروب [١٤،١٥]
	تخم پوست کنده خربزه	*Cucumis melo* L.	خوراکی	سرد و خشک(*)	روبشگر رادیکال آزاد، مدر [١٨،١٩]
	تخم پوست کنده خیار	*Cucumis sativus* L.	خوراکی	سرد و تر	
	تخم پوست کنده کدو	*Cucurbita pepo* L.	خوراکی		روبشگر رادیکال‌های آزاد، آنتی‌اکسیدان [٢١،٢٢]
	تخم پاپره	*Gardenia latifolia* Schlecht. ex Hook.f.	خوراکی		
آماس چرکی	تخم کرفس	*Apium graveolens* L.	خوراکی	گرم و خشک (**)، مدر	ضددرد [٧٠]
	شیرین‌بیان	*Glycyrrhiza glabra* L.	خوراکی	معتدل، قابض، ضد تب، بهبود جراحت و زخم	ضدمیکروب، ضدالتهاب، محافظ کبدی، بهبود زخم [٧١،٧٢،٧٣،٧٤]
	بابونه	*Matricaria chamomilla* L. *Tripleurospermum disciforme* (C. A. Mey) Schultz-Bip	عصاره آبی موضعی بر پشت	گرم و خشک (**)، محلل	ضدمیکروب، ضدالتهاب [٣٥،٣٦]
	اکلیل الملک	*Astragalus hamosus* L.	عصاره آبی موضعی بر پشت	گرم و خشک (*)، محلل، منضج، قابض	ضدالتهاب، ترمیم‌کننده بافت [٣٧]
	تخم کوکنار سفید	*Papaver somniferum* L.	خوراکی	سرد و تر (***)، ضددرد	ضددرد [٧٥]
	شنبلیله	*Trigonella foenum-graecum* L.	عصاره آبی موضعی بر پشت	گرم و خشک (**)، محلل	ضددرد، ضدتب، ضدالتهاب، ضدمیکروب [٣٨،٣٩،٤٠]
	بنفشه پخته	*Viola odorata* L.	عصاره آبی موضعی بر پشت	سرد و تر (*)، محلل، منضج	ضدتب، ضدمیکروب، ترمیم بافت [٤١،٤٢،٤٣]
	تخم فنک سفید		خوراکی		
	گل ارمنی		خوراکی	سرد و خشک (*)، بهبود جراحت	
زیاد شدن چرک	پرسیاوشان	*Adiantum capillus – veneris* L.	خوراکی	معتدل، محلل	ضدمیکروب قوی [٧٦]
	تخم کرفس	*Apium graveolens* L.	خوراکی	گرم و خشک (**)، مدر	ضددرد [٧٠]
	مقل مکی	*Commiphora mukul* Engl.	خوراکی	گرم خشک (***)، محلل، ملین	ضدمیکروب، ضدالتهاب [٦٠،٦١]
	انجیر	*Ficus carica* L.	خوراکی	گرم و معتدل (نرم)، ملین، منضج	آنتی‌اکسیدان، ملین [٧٧]
	آب رازیانه	*Foeniculum vulgare* Mill.	خوراکی	گرم و خشک (*)، ضدتب و درد، مدر	آنتی‌اکسیدان، ضدالتهاب [٧٨،٧٩]
	شیرین‌بیان	*Glycyrrhiza glabra* L.	خوراکی	معتدل، قابض، ضد تب، بهبود جراحت و زخم	ضدمیکروب، ضدالتهاب، محافظ کبدی، بهبود زخم [٧١،٧٢،٧٣،٧٤]
	آب و عسل	Honey and water	خوراکی	گرم و خشک	ضدمیکروب، ترمیم بافت [٤٤،٤٥]

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول شماره ٤- درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس کلیه و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان / درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو - درمانی نوین
زیاد شدن چرک	زوفا	*Nepeta bracteata* Benth.	خوراکی	گرم و خشک (***)، مسهل	
	ایرسا	*Iris spp*.	خوراکی	گرم و خشک (**)، محلل، منضج، بهبود جراحت، مدر	ضدالتهاب، ضدمیکروب [۸۰،۸۱]
	فراسیون	*Marrubium vulgare* L.	خوراکی	گرم و خشک (**)، محلل	ضدادم، ضددرد، ضدمیکروب [۸۲،۸۳،۸٤]
	جعفری	*Petroselinum crispum* (Miller) A. W. Hill	خوراکی	گرم و خشک (**)، ضدتب بلغمی، ضدادم	مدر، آنتی‌اکسیدان، محافظ کبدی [۸۵،۸٦،۸۷]
	کلپوره	*Teucrium polium* L.	خوراکی	گرم و خشک (**)، بهبود جراحت و زخم	ضدمیکروب، ضدتب [۸۸]
	حاشا	*Thymus capitatus* Hoffmanns. & Link	خوراکی	گرم و خشک (***)، مسهل، مدر	ضدمیکروب [۸۹]
	تخم پنج انگشت	*Vitex negundo* L.	خوراکی	گرم و خشک (***)، محلل، مدر	ضدالتهاب، ضدمیکروب [۹۰،۹۱]
	شاخ فریژ	*Acorus calamus* L.	خوراکی	مدر	
	کمادریوس		خوراکی	گرم و خشک (**)، محلل، مدر	
	گُل انگبین عسلی		خوراکی		
	مویز بی دانه طائفی		خوراکی		
	وزن		خوراکی		
ریش کلیه	صمغ عربی	*Acacia senegal* (L.) Willd.	خوراکی	گرم و خشک (*)	آنتی‌اکسیدان [۹۲]
	بادام پوست کنده	*Amygdalus communis* L.	خوراکی	گرم و نرم (*)	
	خون سیاوشان	*Dracaena spp.*	خوراکی	سرد و خشک (***)، بهبود جراحت، رویاننده گوشت	بهبود جراحت، ضدالتهاب، ضددرد [۵۳]
	تخم کرفس	*Apium graveolens* L.	خوراکی	گرم و خشک (**)، مدر	ضددرد [۷۰]
	کتیرا	*Astragalus spp.*	خوراکی	گرم و معتدل (*)، بهبود زخم مثانه	بهبود جراحت [٤٦]
	کندور	*Boswellia carterii* Birdw.	خوراکی	گرم و خشک (***)، بهبود جراحت، رویاننده گوشت	ضدالتهاب [٤٨]
	تخم خیار پوست کنده	*Cucumis sativus* L.	خوراکی	سرد و تر	
	شیرین‌بیان	*Glycyrrhiza glabra* L.	خوراکی	معتدل، بهبود زخم کلیه و مثانه	ضدمیکروب، ضدالتهاب، محافظ کبدی، بهبود زخم [۷۱،۷۲،۷۳،۷٤]
	افیون	*Papaver somniferum* L.	خوراکی		ضددرد [۷٤]
	عروس پشت پرده	*Physalis alkekengi* L.	خوراکی	سرد، بهبود زخم کلیه و مثانه	
	نشاسته گندم	*Triticum aestivum* L.	خوراکی	معتدل	
	گل ارمنی		خوراکی	سرد و خشک (*)، بهبود جراحت	

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

ادامه جدول شماره ٤- درمان‌های گیاهی و غیرگیاهی برای آماس کلیه و اثرات دارو - درمانی نوین آنها بر پایه شواهد علمی همراه با نام فارسی و نام علمی گیاهان و راه تجویز آنها

مراحل	نام فارسی گیاهان / درمان‌ها	نام علمی	راه تجویز	خواص دارویی سنتی	اثرات دارو -درمانی نوین
آماس صلب[1] شده	روغن بنفشه	*Viola odorata* L.	موضعی	سرد و تر، منضج، محلل، ضدتب، بهبود جراحت و زخم	

(*) درجه یک: غذا (**)؛ درجه دو: غذا و دارو؛ (***) درجه سه: دارو. در این جدول قدرت گرمی یا سردی مبنای درجه‌بندی قرار گرفته است.

بحث

آماس رحم و بیماری التهابی لگن[1]

بیماری التهابی لگن که زنان جوان را درگیر می‌کند شایع، مخاطره‌آمیز و پرهزینه است [۹۳،۹٤]. بیماری التهابی لگن یک بیماری عفونی چند میکروبی است که دو میکروارگانیسم با نام‌های *Chlamydia trachomatis* و *Neisseria gonorrhoeae* در آن نقش اساسی دارند و به همین دلیل، آنتی‌بیوتیک‌ها اساس درمان این بیماری را تشکیل می‌دهند [۹۵].

همان‌طور که در جدول شماره ۲ آمده است، اثر ضدمیکروب بسیاری از گیاهان تجویز شده در آماس رحم با آزمایش‌های علمی اثبات شده است که این امر تجویز این گیاهان را در طب سنتی توجیه می‌کند. درمان ضدمیکروبی بیماری التهابی لگن از آن جهت حائز اهمیت است که تاخیر در آن می‌تواند سبب ایجاد عواقب برگشت‌ناپذیری چون ناباروری شود [۹۵]. باکتری‌های یادشده با مکانیسم‌هایی که در زیر می‌آید با درگیرکردن سیستم ایمنی و ایجاد التهاب سبب بروز ناباروری می‌شوند:

دو پروتئین شوک گرمایی[2] کلامیدیایی[3] موسوم به cHSP10 و cHSP57/60 شباهت زیادی به پروتئین‌های انسانی دارند و در نتیجه سبب ایجاد آنتی‌بادی بر ضدنمونه‌های انسانی خود شده و تاثیرات منفی بر رشد جنین می‌گذارند و شانس ابتلا به زخم[1]، حاملگی خارج رحمی و سقط جنین را افزایش می‌دهند [۹٦] که با شدت بیماری در زنان رابطه مستقیم دارد [۹۷]. از سوی دیگر این پروتئین‌ها به خودی خود نیز تولید INF-γ، IL-10 و TNF-α را تحریک کرده و می‌توانند سبب ناباروری شوند [۹۸].

عفونت‌های ناشی از نایسریا گونوراً هم می‌توانند موجب التهاب لگنی حاد شده و سبب بارداری خارج رحمی، ناباروری و درد مزمن لگن بشود [۹۹].

همان‌طور که ذکر شد التهاب در بروز ناباروری متعاقب بیماری التهابی لگن نقش اساسی دارد. بسیاری از گیاهان تجویز شده در درمان آماس رحم دارای اثرات ضدالتهاب و محافظ بافت شناخته شده‌اند که تجویز این گیاهان را پشتیبانی می‌کند. بر اساس همین منطق، تجویز همزمان داروهای ضدالتهاب و ضدمیکروب به طور محدودی مورد مطالعه قرار گرفته است که نقش داروهای ضدالتهاب را در مهار عواقب ناشی از بیماری التهابی لگنی اثبات نمی‌کنند [۱۰۲-۱۰۰]. تنها راه حل پزشکی امروز برای جلوگیری از عواقب بیماری التهابی لگن تشخیص به موقع و تجویز صحیح آنتی‌بیوتیک‌های گسترده طیف است. با توجه به اینکه سنجش نقش داروهای ضدالتهاب بر نازایی به سنجش آثار داروهای موجود امروزی مانند ضدالتهاب‌های استروئیدی و غیراستروئیدی محدود شده و بسیاری از داروهای گیاهی با مکانیسم‌های متفاوت به ایفای نقش درمانی می‌پردازند؛ بررسی علمی این گیاهان می‌تواند دستیابی به

[1] Pelvic Inflammatory Disease
[2] Heat Shock Protein (HSP)
[3] Chlamydial Heat Shock Protein (cHSP)

[1] Tubal scaring

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

داروهای ضدالتهاب جدید را نوید دهد و به یافتن راه‌های دیگر کنترل التهاب و جلوگیری از عواقب بیماری‌های عفونی رحم بیانجامد. در این بررسی در درمان آماس رحم به داروهایی با عنوان «گوشت برآرنده» برمی‌خوریم که هدف از تجویز آنها ممانعت از ایجاد زخم و یا تسریع بهبود زخم رحمی است. از نظر سنتی، داروهای گوشت برآرنده داروهایی هستند که با حذف بافت‌های مرده و رویاندن بافت‌های جدید به ترمیم زخم می‌پردازند. تحقیقات امروزی نشان داده که این گیاهان با اثرات ضدمیکروبی، آنتی‌اکسیدانی، ضدالتهابی و تنظیم‌کننده سیستم ایمنی از آسیب بافتی جلوگیری می‌کنند و از سوی دیگر با تسریع مهاجرت سلولی به مناطق آسیب دیده، به بهبود زخم منجر می‌شوند (جدول شماره‌های ۲ و ٤). این دسته از داروها در درمان امروزی بیماری التهابی لگن حضور ندارند و به نظر می‌رسد بررسی نقش این گیاهان در کنترل عواقب عفونت لگنی مفید باشد.

آماس، پیلونفریت و آبسه کلیوی

عفونت‌های مجاری ادراری بسیار هزینه‌بردار است و در صورت تاخیر در درمان می‌تواند حتی به مرگ منتهی شود. پیلونفریت[1] یکی از مهم‌ترین انواع عفونت‌های مجاری ادراری است که به وسیله باکتری‌های گرم منفی مخصوصاً *E. coli* به وجود می‌آید و در صورت عدم درمان مناسب می‌تواند به آبسه کلیوی منتهی شود [٦٦] که در نهایت به از کار افتادن کلیه و انتشار عفونت در بدن منتهی خواهد شد. با توجه به ماهیت عفونی این بیماری، تجویز آنتی‌بیوتیک‌ها کاملاً منطقی است و در عمل نیز آنتی‌بیوتیک‌های وسیع‌الطیف برای درمان پیلونفریت و آبسه کلیوی به کار می‌روند. در دارو - درمانی سنتی آماس کلیه نیز بسیاری از گیاهانی که تجویز شده‌اند دارای اثرات ضدمیکروب شناخته شده‌اند (جدول شماره ٤). این بررسی نشان می‌دهد که پزشکان سنتی با علایم التهاب و عفونت و تشخیص درست ماهیت بیماری آشنایی داشته و دارو - درمانی را بر پایه همین شناخت انجام می‌داده‌اند.

آسیب بافت کلیه که به دنبال یک رشته فرایندهای التهابی در پی عفونت کلیه ایجاد می‌شود ممکن است سبب نارسایی کلیه شود. دو ساز و کار برای این آسیب گفته‌اند: یکی ساز و کار خون بست کانونی[1] که در آن IL-6 و IL-8 در واکنش به لیپوپلی ساکارید باکتریایی از سلول‌های اندوتلیال آزاد می‌شوند و سبب مهاجرت گرانولوسیت‌ها و بسته شدن عروق کوچک و مویرگ‌های اطراف لوله‌ها (ایسکمی) می‌شوند [۱۰۳]. دوم، آزاد شدن مواد سمی مانند رادیکال‌های آزاد. هر دوی این فرآیندها سبب جراحت و زخم دائمی پارانشیم کلیه و تحلیل یا از دست رفتن توبول‌ها و فیبروز بینابینی می‌شود [٦٨].

به خاطر نقش التهاب در آسیب بافتی کلیه، امروزه امکان استفاده از داروهای ضدالتهاب در پیشگیری از آسیب بافتی ناشی از عفونت در کلیه موردسنجش واقع شده است. مطالعات حیوانی نشان می‌دهند که مواد آنتی‌اکسیدان، ضدالتهاب‌های استروئیدی و غیراستروئیدی و روبشگران رادیکال آزاد، آسیب کلیوی متعاقب عفونت را کاهش می‌دهند [۱۰٦-۱۰٤]. از آنجا که IL-6 و IL-8 نقش مهمی در زخم کلیوی دارند یک مطالعه بالینی از ایران که در سال ۲۰۰۸ منتشر شده به بررسی نقش تجویز کورتون همراه با آنتی‌بیوتیک پرداخته و میزان این اینترلوکین‌ها را در ادرار کودکان مبتلا به پیلونفریت قبل و بعد از درمان اندازه‌گیری کرده است. این مطالعه نشان می‌دهد که میزان IL-6 و IL-8 در ادرار گروهی که دگزامتازون و سفتریاکسون دریافت کرده‌اند کاهش چشمگیر داشته است [۱۰۷].

تجویز گیاهان ضدالتهاب در تمام مراحل درمان آماس کلیه با نتایج تحقیقات جدید همسویی دارد و این نکته از اهمیت تاریخی برخوردار است. مانند آنچه در آماس رحم گفته شد، برای جلوگیری و درمان زخم کلیه داروهای «گوشت برارنده» تجویز می‌شده‌اند. در پزشکی امروزی داروهایی که این ویژگی‌ها و یا بخشی از آنها را در خود جمع کرده باشند در دست نیست. باید توجه داشت که اگر از آثار کورتیکوستروئیدها یا ضدالتهاب‌های غیراستروئیدی در درمان زخم کلیوی صحبت می‌شود منظور ترمیم بافت کلیه نیست بلکه جلوگیری از ادامه تخریب آن است. شواهد نشان می‌دهد

[1] Pyelonephritis

[1] Focal ischemia

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]
[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

که کورتون‌ها و ضدالتهاب‌های غیراستروئیدی نه تنها بهبود زخم را سرعت نمی‌بخشند بلکه آن را به تاخیر می‌اندازند [۱۱۰– ۱۰۸] و از این جهت است که تحقیق بر روی آثار بالینی داروهای «گوشت برآرنده» در عفونت کلیوی می‌تواند در یافتن درمان‌های مؤثرتر این بیماری راهگشا باشد.

نتیجه‌گیری

پزشکان سنتی ایران بیماری‌های عفونی رحم و کلیه را از سایر بیماری‌ها افتراق می‌داده‌اند. تجویز گیاهانی که دستاوردهای علمی امروزی، اثرات ضدالتهابی و ضدباکتریایی آنها را تایید کرده‌اند توسط این پزشکان نشان می‌دهد که آنها ماهیت عفونی و التهابی این بیماری‌ها را به درستی می‌شناخته‌اند. بنابراین با وجود تفاوت در شیوه تشخیص و درمان در گذشته و امروز، امکان یافتن داروهای جدید – حداقل در مورد این گونه بیماری‌ها - با استفاده از دانش پیشینیان امکان‌پذیر است. یافته‌های این تحقیق که به طور خلاصه در جدول شماره‌های ۱ تا ۴ ارائه شده می‌تواند موضوع مناسبی برای تحقیقات در جهت ارایه داروهای مناسب با تاثیر بهتر و عوارض کمتر باشد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله بر خود لازم می‌دانند از خانم دکتر ناهید خورشیدی، متخصص بیماری‌های زنان و زایمان و نیز آقای دکتر افشین پرکار که تطبیق و شناسایی بیماری‌های این مقاله با راهنمایی‌های ارزشمند ایشان انجام شده، کمال سپاسگزاری را ابراز نمایند.

منابع

1. Monzavi A. An Annotated Bibliography of Persian Works Including Manuscript's Description. Vol. 5, The Center of Great Islamic Encyclopedia, 2003, pp: 3764 - 5.

2. Akhawayni Bukhari (11th century), Hidayat al-Muta'allimin fit-Tib. Matini J. (Editor), second ed., Mashhad University Press, 1992, pp: 7 - 15.

3. Nezami Aruzi Samarghandi A. (13th century), Chahar Maghaleh. Ahmadnejad K. & Hanjani F. (editors), Zavvar Publication, 2004, pp: 81 - 2.

4. Safa Zabihollah, History of Liturature in Iran. vol. 1, 8th ed., Ferdowsi Publication, 1989, pp. 140-63.

5. Dehkhoda A. Loghatnameh-e- Farsi (Persian Dictionary). Tehran University Press.

6. Biruni (973- 1048 AD). Kitab al- Saydana (The Book of Pharmacognosy). Translated into Persian by B. Mozaffarzadeh, Iranian Academy of Persian Language and Literature, Iran. 2004, various pages.

7. Amin Gh. Popular Medicinal Plants of Iran. Farsi ed. Tehran University of Medical Sciences Publication, Iran. 2005, various pages.

8. Mozaffarian V. A Dictionary of Iranian Plant Names. Farhang Mo'aser, 2007, various pages.

9. Rhazes (865- 925 AD). Al- Hawi fit-Tib (The Continence). vol. 20 and 21, Farsi ed. Academy of Medical Sciences of I.R. Iran, Iran. 2005, various pages.

10. Heravi A (10th century). Al- Abniyah an Haghayigh al- Adviyah. Second ed. Farsi ed. Tehran University Press, Iran. 1992, various pages.

11. Fauci AS, Braunwald E, Kasper DL, Hauser SL, Longo DL, Jameson JL, Loscalzo J. Harrison's Manual of Medicine. 17th ed. Mc Grow Hill, 2009, pp: 465 - 6.

12. Lareau SM, Beigi RH. Pelvic Inflammatory Disease and Tubo-ovarian Abscess. *Infectious Disease Clinics of North America* 2008; 22: 693 - 708.

13. Akhawayni Bukhari (11th century), Hidayat al-Muta'allimin fit-Tib. Matini J. (Editor), second ed., Mashhad University Press, 1992, pp: 533 - 7.

14. Watt K, Christofi N, Young R. The detection of antibacterial actions of whole herb tinctures using luminescent escherichia coli. *Phytotherapy*

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

Res. 2007; 21: 1193 - 9.

15. Ozturk S, Ercisli S. Antibacterial activity of aqueous and methanol extracts of althaea officinalis and althaea cannabina from turkey. *Pharmaceutical Biology* 2007; 45: 235 - 40.

16. Premchand P, Takeuchi K, and Bjarnason I. Selective bloodletting for severe ulcerative colitis. *Scand J. Gastroenterol*. 2004; 39: 416 - 7.

17. Fortenberry J and Paden M. Extracorporeal therapies in the treatment of sepsis: experience and promise. *Semin Pediatr Infect Dis*. 2006; 17: 72- 9.

18. Orhan I, Aydin A, Cȯlkesen A, Sener B and Isimer AI. Free radical scavenging activities of some edible fruit seeds. *Pharmaceutical Biology* 2003; 41: 163 - 5.

19. Singh RC and Sisodia CS. Pharmacodynamic investigations into the diuretic activity of Cucumis melo seed (ether extract). *Indian J. Med. Res.* 1970; 58: 505 - 12.

20. Hancock RD, Chudek JA, Walker PG, Pont SDA and Viola R. Ascorbic acid conjugates isolated from the phloem of cucurbitaceae. *Phytochem.* 2008; 69: 1850 - 8.

21. Fahim AT, Abd-El Fattah AA, Agha AM, Gad MZ. Effect of pumpkin-seed oil on the level of free radical scavengers induced during adjuvant-arthritis in rats. *Pharmacological Res.* 1995; 31: 73 - 9.

22. Nkosi CZ, Opoku AR, Terblanche SE. In vitro antioxidative activity of pumpkin seed (cucurbita pepo) protein isolate and its in vivo effect on alanine transaminase and aspartate transaminase in acetaminophen-induced liver injury in low protein fed rats. *Phytotherapy Res.* 2006; 20: 780 - 3.

23. Nunez Guillen ME, Da Silva Emim JA, Souccar C, Lapa AJ. Analgesic and antiinflammatory activities of the aqueous extract of *plantago major* L. *International Journal of Pharmacognosy* 1997; 35: 99 - 104.

24. Chiang L, Ng LT, Chiang W, Chang M and Lin C. Immunomodulatory activities of flavonoids, monoterpenoids, triterpenoids, iridoid glycosides and phenolic compounds of plantago species. *Planta Medica* 2003; 69: 600 - 4.

25. Shukitt-Hale B, Kalt W, Carey AN, Vinqvist-Tymchuk M, McDonald J, Joseph JA. Plum juice, but not dried plum powder, is effective in mitigating cognitive deficits in aged rats. *Nutrition* 2009; 25: 567 – 73.

26. Evans WC. Trease And Evans Pharmacognosy. 15th ed. Harcourt Publication. 2002, pp: 213 - 4.

27. Lomnitski L, Nyska A, Ben-Shaul V, Maronpot RR, Haseman JK, Harrus TL, et al. Effects of antioxidants apocynin and the natural water-soluble antioxidant from spinach on cellular damage induced by lipopolysaccaride in the rat. *Toxicologic Pathology* 2000; 28: 580 - 7.

28. Elmastas M, Ozturk L, Gokce I, Erenler R and Aboul-Enein HY. Determination of antioxidant activity of marshmallow flower (*althaea officinalis* L.). *Analytical Letters* 2004; 37: 1859 - 69.

29. Stavri M and Gibbons S. The antimycobacterial constituents of dill (*anethum graveolens*). *Phytotherapy Res.* 2005; 19: 938 - 41.

30. Omer B, Krebs S, Omer H, Noor TO. Steroid-sparing effect of wormwood (*Artemisia absinthium*) in Crohn's disease: a double-blind placebo-controlled study. *Phytomedicine* 2007; 14: 87 - 95.

31. Khattak SG, Gilani SN and Ikram M. Antipyretic studies on some indigenous Pakistani medicinal plants. *J. Ethnopharmacol.* 1985; 14: 45 - 51.

32. Erdoğrul OT. Antibacterial activities of some plant extracts used in folk medicine. *Pharmaceutical Biology* 2002; 40: 269 - 73.

33. Ogborn MR, Nitschmann E, Bankovic-Calic N, Weiler HA, Aukema H. Dietary flax oil reduces renal injury, oxidized LDL content, and tissue n-6/n-3 FA ratio in experimental polycystic kidney disease. *Lipids* 2002; 37: 1059 - 65.

34. Kinniry P, Amrani Y, Vachani A, Solomides CC, Arguiri E, Workman A, Carter J,

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]
[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

Christofidou-Solomidou M. Dietary flaxseed supplementation ameliorates inflammation and oxidative tissue damage in experimental models of acute lung injury in mice. *J Nutr*. 2006; 136: 1545 - 51.

35. Bonjar S. Evaluation of antibacterial properties of some medicinal plants used in iran. *J. of Ethnopharmacol.* 2004; 94: 301 - 5.

36. Amin Gh, Dehmoobed Sharifabadi A, Salehi Surmaghi MH, Yasa N, Aynechi Y, Emami M, Shidfar MR, Amin M, Moghadami M, Kordbacheh P and Zeini F. Screening of Iranian plants for antifungal activity: Part 1. *Daru* 2002; 1: 38 - 48.

37. Krasteva I, Platikanov S, Nikolov S and Kaloga M. Flavonoids from Astragalus hamosus. *Natural Product Res.* 2007; 21: 392 - 5.

38. Parvizpur A, Ahmadiani A and Kamalinejad M. Probable role of spinal purinoceptors in the analgesic effect of *Trigonella foenum* (TFG) leaves extract. *J. Ethnopharmacol*. 2006; 104: 108 - 12.

39. Ahmadiani A, Javan M, Semnanian S, Barat E and Kamalinejad M. Anti-inflammatory and antipyretic effects of *Trigonella foenum-graecum* leaves extract in the rat. *J. Ethnopharmacol.* 2001; 75: 283 - 6.

40. Omoloso AD and Vagi JK. Broad spectrum antibacterial activity of *allium cepa*, *allium roseum*, *trigonella foenum graecum* and *curcuma domestica*. *Natural Product Sci.* 2001; 7: 13 - 6.

41. Khattak SG, Gilani SN, Ikram M. Antipyretic studies on some indigenous Pakistani medicinal plants. *J. Ethnopharmacol.* 1985; 14: 45 - 51.

42. Arora DS, Kaur GJ. Antibacterial activity of some Indian medicinal plants. *J. of Natural Medicines* 2007; 63: 313 - 7.

43. Koochek MH, Pipelzadeh MH, Mardani H. The effectiveness of Viola odorata in the prevention and treatment of formalin-induced lung damage in the rat. *J. of herbs, spices & medicinal plants* 2003; 10: 95 - 103.

44. Al-Waili NS, Akmal M, Al-Waili FS, Saloom KY, Ali A. The antimicrobial potential of honey from United Arab Emirates on some microbial isolates. *Med. Sci Monit.* 2005; 11: BR433 - 8.

45. Ingle R, Levin J, Polinder K. Wound healing with honey: a randomised controlled trial. *S Afr Med J.* 2006; 96: 831 - 5.

46. Hao Y, Qiu QY, Wu J. Effect of Astragalus polysaccharides in promoting neutrophil-vascular endothelial cell adhesion and expression of related adhesive molecules. *Chinese J. of Integrated Traditional and Western Medicine* 2004; 24: 427 - 30.

47. Auffray B. Protection against singlet oxygen, the main actor of sebum squalene peroxidation during sun exposure, using Commiphora myrrha essential oil. *Intr. J. Cosmetic Sci.* 2007; 29: 23 - 9.

48. Fan AY, Lao L, Zhang RX, Wang LB, Lee DY, Ma ZZ, Zhang WY, Berman B. Effects of an acetone extract of *Boswellia carterii* Birdw. (Burseraceae) gum resin on rats with persistent inflammation. *J. Altern Complement Med.* 2005; 11: 323 - 31.

49. Samusenko AL. Investigation of antioxidant activity of essential oils from lemon, pink grapefruit, coriander, clove and its mixtures by capillary gas chromatography. *Oxidation Communications* 2008; 31: 519 - 26.

50. Assimopoulou AN, Sinakos Z, Papageorgiou VP. Radical scavenging activity of *Crocus sativus* L. extract and its bioactive constituents. *Phytother Res.* 2005; 19: 997 - 1000.

51. Hosseinzadeh H, Younesi HM. Antinociceptive and anti-inflammatory effects of *Crocus sativus* L. stigma and petal extracts in mice. *BMC Pharmacol.* 2002; 2: 7.

52. Hosseinzadeh H, Sadeghnia HR. Safranal, a constituent of *Crocus sativus* (saffron), attenuated cerebral ischemia induced oxidative damage in rat hippocampus. *J. Pharm Pharm Sci.* 2005; 8: 394 - 9.

53. Gupta D, Bleakley, B and Gupta RK. Dragon's blood: Botany, chemistry and therapeutic uses. *J. Ethnopharmacol.* 2007; 115: 361 - 80.

54. Triantafyllou A, Chaviaras N, Sergentanis TN,

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

Protopapa E, Tsaknis J. Chios mastic gum modulates serum biochemical parameters in a human population. *J. Ethnopharmacol.* 2007; 111: 43 - 9.

55. Lim YY, Quah EPL. Antioxidant properties of different cultivars of Portulaca oleracea. *Food Chem.* 2007; 103: 734 - 40.

56. Al-Howiriny TA. Protective effect of 'purslane' on rat liver injury induced by carbon tetrachloride. *Saudi Pharmaceutical. J.* 2008; 16: 239 - 44.

57. Kaur G, Jabbar Z, Athar M, Alam MS. Punica granatum (pomegranate) flower extract possesses potent antioxidant activity and abrogates Fe-NTA induced hepatotoxicity in mice. *Food and Chemical Toxicology* 2006; 44: 984 - 93.

58. Oskay M, Sari D. Antimicrobial screening of some Turkish medicinal plants. *Pharmaceutical Biology* 2007; 45: 176 - 81.

59. Lee NJ, Choi JH, Koo BS, Ryu SY, Han YH, Lee SI, Lee DU. Antimutagenicity and cytotoxicity of the constituents from the aerial parts of *Rumex acetosa*. *Biological and Pharmaceutical Bulletin* 2005; 28: 2158 - 61.

60. Asif Saeed M, Sabir AW. Antibacterial activities of some constituents from oleo-gum-resin of Commiphora mukul. *Fitoterapia* 2004; 75: 204 - 8.

61. Sosa S, Tubaro A, Della Loggia R, Bombardelli E. Anti-Inflammatory Activity of Commiphora Mukul Extracts. *Pharmacological Res.* 1993; 27: 89 - 90.

62. Rajani M, Saxena N, Ravishankara MN, Desai N, Padh H. Evaluation of the antimicrobial activity of ammoniacum gum from dorema ammoniacum. *Pharmaceutical Biol.* 2002; 40: 534 - 41.

63. Kumar VP, Chauhan NS, Padh H, Rajani M. Search for antibacterial and antifungal agents from selected indian medicinal plants. *J. Ethnopharmacol.* 2006; 107: 182 - 8.

64. Sağ Ozkan G, Ozcan M, Ozçelik S. A study on inhibitory effects of Siğla tree (*Liquidambar orientalis* Mill. var. orientalis) storax against several bacteria. *Phytother Res*. 2005; 19: 549 - 51.

65. Çakici I, Ulug HY, Inci S, Tunçtan B, Abacioglu N, KanzikI et al. Antinociceptive effect of some amaryllidaceae plants in mice. *J. Pharmacy and Pharmacol.* 1997; 49: 828 - 30.

66. Akhawayni Bukhari (11th century), Hidayat al-Muta'allimin fit-Tib, Matini J. (Editor), second ed., Mashhad University Press, 1992, pp: 481 - 5.

67. Drekonja DM, Johnson JR. Urinary tract infections. *Prin Care Clin Office Pract.* 2008; 35: 345 - 67.

68. Dembry L, Andriole VT. Renal and perirenal abscesses. *Infectious Disease Clinics of North America* 1997; 11 (3): 663 - 80.

69. Smith EA. Pyelonephritis, renal scarring, and reflux nephropathy: a pediatric urologist's perspective. *Pediatr Radiol.* 2008; 38: S76 - S82.

70. Atta AH, Alkofahi A. Anti-nociceptive and anti-inflammatory effects of some Jordanian medicinal plant extracts. *J. Ethnopharmacol.* 1998; 60: 117 - 24.

71. Gupta VK, Fatima A, Faridi U, Negi AS, Shanker K, Kumar JK, Rahuja N, Luqman S, Sisodia BS, Saikia D, Darokar MP, Khanuja SP. Antimicrobial potential of *Glycyrrhiza glabra* roots. *J. Ethnopharmacol.* 2008; 116 (2): 377 - 80.

72. Racková L, Jancinová V, Petríková M, Drábiková K, Nosál R, Stefek M, Kostálová D, Prónayová N, Kovácová M. Mechanism of anti-inflammatory action of liquorice extract and glycyrrhizin. *Nat Prod. Res.* 2007; 21: 1234 - 41.

73. Lee CH, Park SW, Kim YS, Kang SS, Kim JA, Lee SH, Lee SM. Protective mechanism of glycyrrhizin on acute liver injury induced by carbon tetrachloride in mice. *Biol. Pharm. Bull.* 2007; 30: 1898 - 904.

74. Kishore Gnana Sam S, Senthil Kumar B, Ramachandran S, Saravanan M, Sridhar SK. Antioxidant and wound healing properties of Glycyrrhiza glabra root extract. *Indian Drugs* 2001; 38: 355 - 7.

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

75. McCurdy CR, Scully S. Analgesic substances derived from natural products (natureceuticals). *Life Sciences,* 2005; 78: 476 - 84.

76. Singh M, Singh N, Khare PB and Rawat AK. Antimicrobial activity of some important Adiantum species used traditionally in indigenous systems of medicine. *J. Ethnopharmacol.* 2008; 115: 327 - 9.

77. Solomon A, Golubowicz S, Yablowicz Z, Grossman S, Bergman M, Gottlieb HE, Altman A, Kerem Z, Flaishman MA. Antioxidant activities and anthocyanin content of fresh fruits of common fig (*Ficus carica* L.). *J. Agric Food Chem.* 2006; 54: 7717 - 23.

78. Kaileh M, Berghe WV, Boone E, Essawi T, Haegeman G. Screening of indigenous Palestinian medicinal plants for potential anti-inflammatory and cytotoxic activity. *J. Ethnopharmacol.* 2007; 113: 510 - 6.

79. Faudale M, Viladomat F, Bastida J, Poli F, Codina C. Antioxidant activity and phenolic composition of wild, edible, and medicinal fennel from different Mediterranean countries. *J. Agric Food Chem.* 2008; 56: 1912 - 20.

80. Rahman AU, Nasim S, Baig I, Jalil S, Orhan I, Sener B, Choudhary MI. Anti-inflammatory isoflavonoids from the rhizomes of Iris germanica. *J. Ethnopharmacol.* 2003; 86: 177 - 80.

81. Rigano D, Grassia A, Formisano C, Basile A, Sorbo S, Senatore F. Antibacterial and allelopathic activity of methanolic extract from iris pseudopumila rhizomes. *Fitoterapia* 2006; 77: 460 - 2.

82. Stulzer HK, Tagliari MP, Zampirolo JA, Cechinel-Filho V, Schlemper V. Antioedematogenic effect of marrubiin obtained from Marrubium vulgare. *J. Ethnopharmacol.* 2006; 108: 379 - 84.

83. De Jesus RA, Cechinel-Filho V, Oliveira AE, Schlemper V. Analysis of the antinociceptive properties of marrubiin isolated from Marrubium vulgare. *Phytomedicine* 2000; 7: 111 - 5.

84. Masoodi MH, Ahmed B, Zargar IM, Khan SA, Khan S, Singh P. Antibacterial activity of whole plant extract of marrubium vulgare. *African J. Biotechnol.* 2008; 7: 086 - 087.

85. Kreydiyyeh SI, Usta J. Diuretic effect and mechanism of action of parsley. *J. Ethnopharmacol.* 2002; 79: 353 - 7.

86. Wong PYY, Kitts DD. Studies on the dual antioxidant and antibacterial properties of parsley (petroselinum crispum) and cilantro (coriandrum sativum) extracts. *Food Chem.* 2006; 97 (3): 505-15.

87. Al-Howiriny TA, Al-Sohaibani MO, El-Tahir KH, Rafatullah S. Preliminary evaluation of the anti-inflammatory and anti-hepatotoxic activities of 'parsley' petroselinum crispum in rats. *J. Natural Remedies* 2003; 3: 54 - 62.

88. Autore G, Capasso F, De Fusco R, Fasulo MP, Lembo M, Mascolo N, Menghini A. Antipyretic and antibacterial actions of Teucrium polium (L.). *Pharmacol. Res. Commun* 1984; 16: 21 - 9.

89. Bogdadi HAA, Kokoska L, Havlik J, Kloucek P, Rada V, Vorisek K. In vitro antimicrobial activity of some libyan medicinal plant extracts. *Pharmaceutical Biol.* 2007; 45: 386 - 91.

90. Khokra S, Prakash O, Jain S, Aneja K, Dhingra Y. Essential oil composition and antibacterial studies of *Vitex negundo* Linn. extracts. *Indian J. Pharmaceutical Sci.* 2008; 70: 522 - 6.

91. Chawla AS, Sharma AK, Handa SS, Dhar KL. Chemical investigation and anti-inflammatory activity of *Vitex negundo* seeds. *J. Nat. Prod.* 1992; 55: 163 - 7.

92. Marwah RG, Fatope MO, Mahrooqi RA, Varma GB, Abadi HA, Al-Burtamani SKS. Antioxidant capacity of some edible and wound healing plants in Oman. *Food Chem.* 2007; 101: 465 - 70.

93. Beigi RH, Wiesenfeld HC. Pelvic inflammatory disease: New diagnostic criteria and treatment. *Obstet Gynecol North Am.* 2003; 30: 777 – 93.

94. Rein DB, Kassler WJ, Irwin KL, et al. Direct medical cost of pelvic inflammatory disease and its

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]

sequelae: decreasing, but still substantial. *Obstet Gynecol* 2000; 95: 397 – 402.

95. Pellati D, Mylonakis I, Bertoloni G, Fiore C, Andrisani A, Ambrosini G, Armanini D. Genital tract infections and infertility. *European J. Obstetrics Gynecology and Reproductive Biology* 2008; 140: 3 - 11.

96. Equils O, Lu D, Gatter M, et al. Chlamydia heat shock protein 60 induces trophoblast apoptosis through TLR4. *J. Immunol.* 2006; 177: 1257 – 63.

97. La Verda D, Albanese LN, Ruther PE, et al. Seroreactivity to Chlamydia trachomatis Hsp10 correlates with severity of genital tract disease. *Infect Immun* 2000; 68: 303 – 9.

98. Srivastava P, Jha R., Bas S, Salhan S, Mittal A. In fertile women, cells from Chlamydia trachomatis infected site release higher levels of interferon-gamma, interleukin-10 and tumor necrosis factor-alpha upon heat shock protein stimulation than fertile women. *Reproductive Biology and Endocrinol.* 2008; 6: 20. Available at: www.rbej.com/content/6/1/20.

99. Maisey K, Nardocci G, Immarai M, et al. Expression of proinflammatory cytokines and receptors by human fallopian tubes in organ culture following challenge with Neisseria gonorrhoeae. *Infect Immun* 2003; 71: 527 – 32.

100. Blanco JD, Patterson RM, Ramzy I, Turner T. Clindamycin and ibuprofen effects on chlamydial salpingitis in mice. *Sex Transm Dis.* 1989; 16: 192 - 4.

101. Landers DV, Sung ML, Bottles K, Schachter J. Does addition of anti-inflammatory agents to antimicrobial therapy reduce infertility after murine chlamydial salpingitis? *Sex Transm Dis.* 1993; 20: 121 - 5.

102. Verhoest P, Orfila J, Bissac E. Use of an experimental Chlamydia trachomatis salpingitis model for evaluating the effectiveness of antibiotics and anti-inflammatory agents on fertility. *J. Gynecol. Obstet Biol. Reprod. (Paris).* 1997; 26: 309 - 14.

103. De Man P, Van Kooten C, Aarden L, Engberg I, Linder H, Svanborg Eden C. Interleukin-6 induced at mucosal surfaces by gram-negative bacterial infection. *Infection and Immunity* 1989; 57: 3383 - 8.

104. Huang A, Palmer LS, Hom D, Anderson AE, Kushner L, Franco I. Ibuprofen combined with antibiotics suppresses renal scarring due to ascending pyelonephritis in rats. *J. Urol.* 1999; 162: 1396 - 8.

105. Sadeghi Z, Kajbafzadeh AM, Tajik P, Monajemzadeh M, Payabvash S, Elmi A. Vitamin E administration at onset of fever prevents renal scarring in acute pyelonephritis. *Pediatr Nephrol*. 2008; 23: 1503 - 10.

106. Haraoka M, Matsumoto T, Takahashi K, Kubo S, Tanaka M and Kumazawa J. Suppression of renal scarring by prednisolone combined with ciprofloxacin in ascending pyelonephritis in rats. *J. Urol.* 1994; 151: 1078 - 80.

107. Sharifian M, Anvaripour N, Karimi A, Fahimzad A, Mohkam M, Dalirani R, Gholikhani F, Rafiee MA. The role of dexamethasone on decreasing urinary cytokines in children with acute pyelonephritis. *Pediatr Nephrol*. 2008; 23: 1511 - 6.

108. Hashimoto I, Nakanishi H, Shono Y, Toda M, Tsuda H, Arase S. Angiostatic effects of corticosteroid on wound healing of the rabbit ear. *J. Med. Invest.* 2002; 49: 61 - 6.

109. Barba KR, Samy A, Lai C, Perlman JI and Bouchard CS. Effect of topical anti-inflammatory drugs on corneal and limbal wound healing. *J. Cataract & Refractive Surgery* 2000; 26: 893 - 7.

110. Sun W, Tsuji S, Tsujii M, Gunawan E, Sawaoka H, Kawai N, Iijima H, Kimura A, Kakiuchi Y, Yasumaru M, Sasaki Y, Kawano S, Hori M. Cyclo-oxygenase-2 inhibitors suppress epithelial cell kinetics and delay gastric wound healing in rats. *J. Gastroenterology and Hepatol.* 2000; 15: 752 - 61.

[Downloaded from jmp.ir on 2026-10-11]

[DOR: 20.1001.1.2717204.2010.9.34.2.0]